

01.03.–
31.07.24

Sonderausstellung in der Schatzkammer

Büchlein

aus fünf Jahrhunderten

Die Bibel ist das meistgedruckte
und am weitesten verbreitete
Buch der Welt.

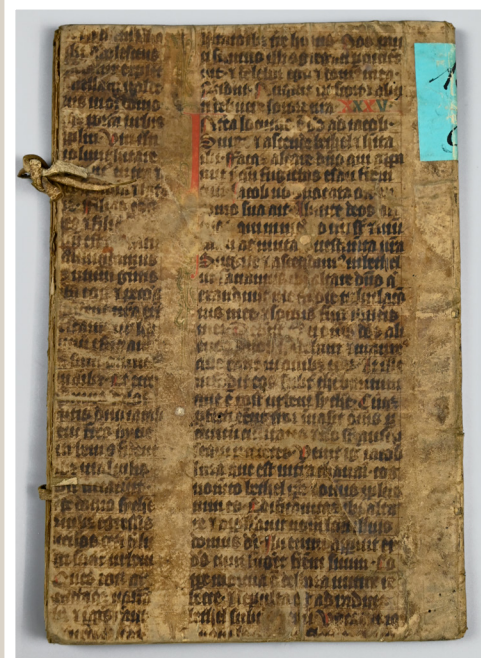
Im Jahr 2023 lagen
Gesamtübersetzungen in
733 Sprachen vor,
Teilübertragungen gar in
3.610 Sprachen.

*Biblia jest najczęściej drukowaną i najbardziej rozpowszechnioną książką na świecie.
W 2023 roku pełne tłumaczenia biblii były dostępne w 733 językach, a tłumaczenia jej części w 3610 językach.*

Bis zur Mitte des 15. Jahrhunderts erfolgte die Weitergabe biblischer Texte ausschließlich in Form von Handschriften. Die Erfindung des Buchdrucks mit beweglichen Lettern durch Johannes Gutenberg um 1452/54 erlaubte fortan höhere Auflagen und führte damit unweigerlich zu einer weitaus größeren Verbreitung der Heiligen Schrift. Im Verlauf des 16. Jahrhunderts entstanden in ganz Europa zahlreiche Übersetzungen in die unterschiedlichsten Volkssprachen, denen im 17. und 18. Jahrhundert Übertragungen für Missionszwecke in den überseeischen Kolonien folgten. Auch gerieten die Bibeltex te selbst zunehmend in den Fokus der vergleichenden Sprachwissenschaft. Charakteristisch dafür sind mehrsprachigen Ausgaben, sogenannte „Polyglotten“, die durch den parallelen Druck lateinischer, griechischer, hebräischer oder aramäischer Texte den unmittelbaren Vergleich erleichtern sollten. Die wissenschaftliche Beschäftigung regte vielfach zum Sammeln von Bibeleditionen an. Die Oberlausitzische Bibliothek der Wissenschaften verfügt über umfangreiche Bestände aus einem Zeitraum von etwa 500 Jahren. Die kleine Schatzkammer-Ausstellung zeigt davon eine repräsentative Auswahl.

Do połowy XV wieku teksty biblijne były przekazywane wyłącznie w formie rękopisów. Wynalezienie druku ruchomymi czcionkami przez Johanna Gutenberga w latach 1452/54 pozwoliło na zwiększenie nakładów, doprowadzając do znacznie szerszego rozpowszechnienia Pisma Świętego. W XVI wieku w całej Europie powstało wiele tłumaczeń na różne języki narodowe, za którymi w XVII oraz XVIII wieku pojawiły się przekłady dla celów misyjnych w koloniach zamorskich. Również same teksty biblijne stawały się w coraz większym stopniu przedmiotem zainteresowania lingwistyki porównawczej. Charakterystyczne są wydania wielojęzyczne, tzw. „polygloty”, które miały ułatwić bezpośrednie porównanie poprzez równoległy druk tekstów łacińskich, greckich, hebrajskich lub aramejskich. Działania naukowe często zachęcały do zbierania wydań biblii. Górnołużycka Biblioteka Nauk posiada bogate zbiory z okresu obejmującego około 500 lat. Mała wystawa tej skarbnicy przedstawia reprezentatywny wybór.

14. Jahrhundert
Bibel-Fragment
lateinische Handschrift

XIV wiek
Fragment z Biblii
Rękopis łaciński

Zu den ältesten Bibeltexten der Oberlausitzischen Bibliothek der Wissenschaften gehört ein Fragment des 14. Jahrhunderts, das als Einband für ein Buch aus dem Jahr 1622 verwendet wurde. Diese Form der Wiederverwendung von nicht mehr benötigten mittelalterlichen Handschriften war ein durchaus übliches Verfahren. Der Beschreibstoff Pergament war enorm stabil und wurde deshalb gern zum Einbinden benutzt.

Bei dem Text handelt es sich um einen Abschnitt aus dem 1. Buch Mose. Deutlich ist in der rechten Spalte in Zeile Fünf der Kapitelabschnitt XXXV. zu erkennen.

Vers 1 beginnt: *Interea locutus est Deus ad Iacob surge et ascende bethel et habita ibi facque altare Deo qui apparuit tibi quando fugiebas esau fratrem tuum.* [Und Gott sprach zu Jakob: Mache dich auf und ziehe gen Beth-El und wohne daselbst und mache daselbst einen Altar dem Gott, der dir erschien, da du flohest vor deinem Bruder Esau.]

Do najstarszych tekstów biblijnych Górnośląskiej Biblioteki Nauk należy fragment z XIV wieku, który został wykorzystany jako okładka dla książki z 1622 roku. Ta forma ponownego wykorzystania niepotrzebnych już średniowiecznych rękopisów była dość powszechną niechlubną praktyką. Pergamin jako materiał piśmienniczy był bardzo trwały i dlatego chętnie używany na okładki.

Tekst ten jest fragmentem z Pierwszej Księgi Mojżeszowej. W prawej kolumnie w wierszu piątym można wyraźnie rozpoznać fragment rozdziału XXXV.

Wers 1 zaczyna się: *Interea locutus est Deus ad Iacob surge et ascende bethel et habita ibi facque altare Deo qui apparuit tibi quando fugiebas esau fratrem tuum.* [Potem rzekł Bóg do Jakuba: Wstań i idź do Betelu i osiądź tam. Zbuduj tam ołtarz Bogu, który ci się ukazał, gdy uciekałeś przed Ezawem, bratem swoim.]

Die Handschrift ist ein Überlieferungszeugnis der „Glossa ordinaria“, eines im Mittelalter weit verbreiteten Kommentars zur Bibel. Der Bibeltext ist in größerer Schrift in einer zentralen Spalte platziert, zwischen den Zeilen und in flankierenden Spalten sind in kleinerem Schriftgrad die Kommentare eingetragen. Wie zwei Vermerke auf Vorder- und Rückseite des letzten Blattes belegen, ist der Codex 1467/68 an der Universität Leipzig entstanden. Als Schreiber nennt sich Donatus Kluge aus Roßwein, der zwischen 1451 und 1468 als Dozent an der Leipziger Universität tätig war. Der spätgotische Einband ist in der Leipziger Buchbinderei von Friedrich Pflugritter gefertigt worden.

Handschrift 1467/1468

Biblia sacra cum Glossa ordinaria

Depositum der Evangelischen
Innenstadtgemeinde Görlitz

Rękopis z lat 1467/1468

Biblia sacra cum Glossa ordinaria

Depozyt gminy ewangelickiej (Evangelische
Innenstadtgemeinde) z Görlitz

Rękopis jest świadectwem przekazu „Glossa ordinaria”, rozpowszechnionego w średniowieczu komentarza do Biblii. Tekst Biblii jest umieszczony większą czcionką w środkowej kolumnie, między wierszami i otaczającymi kolumnami są zapisane mniejszą czcionką komentarze. Kodeks powstał w latach 1467/68 na Uniwersytecie w Lipsku, co potwierdzają dwie adnotacje na przodzie i odwrocie ostatniej kartki. Jako skryba figuruje Donatus Kluge z Roßwein, który w latach 1451–1468 był wykładowcą na Uniwersytecie w Lipsku. Późnogotycka okładka została wykonana w lipskiej intrologatorni Friedricha Pflugrittera.

Hic incipit epla

pancos discipulos: de natura & morib' ac
 de curis dicitur: audire docent' inde
 p' amicos: babylonios: ch'altos: medos:
 aliprios: parthos: ipros: p'emicos: arabes:
 palestinos: furtios ad alexandriã: prexit
 ad ethiops: ut gignolophitas & famo-
 sissimã solvi mentam videt in fabulo. In-
 uenit ille viriobis q' dicebat semp phae-
 semp semeloz fieri. Scripsit sup. b' plemi-
 sine octo volumib': phylotiaz? **cap. 11**
Hic loquitur de seculi homib' & aplis
 p'udus: vas electiois: mag' q' gen-
 qui de stantia eam in se hospite loquar:
 tur: dicit: an experienti quosus est' qui i
 me loquitur xps. q' ost' d'ama'fui arabi amq'
 lustrat: ad ead' liberosolimã: ur videt petri
 q' manit apud ei dieb' quidam. Hoc eni
 multo ebdomadis et octoz adis: futuruz
 genui p'dicatos: instruetus erat. Rursum
 post annos quoz dicit assumpo barnaba
 r' xpo: exoptat ei aplis eu angelus: ne for-
 te in vobis curie aut curruis sit. q' abo-
 scio quid latens energie: viue oois act?
 et in aures discipuli de auctozis ore trissi-
 sa: fortius sonat. unde r' estmetus ut roci
 exardet: r' legatur illa demotemz o'zo qm
 aditus eu habuerat: miramto uictis atq'
 laudab'at: sui piras ait. Quid si. ip'am au-
 dissens bestia: sua liba resonant. **cap. 11**
In hoc dieo: q' sit aliquid in me cele-
 stis: q' d'ni p'ulis: a me audire aut velis di-
 ferre: b' quo ardoz tuus discendi studiu:
 etiã abig nobis p' sephari d'beat Ingeniu
 doale: et sine doctoz laudabile e. Izo quid
 memias: si quid queras ostideram? Mol-
 lis cora et ad formand'i factis: etiã si ara-
 fias: plalte cessent man': tam d'vute tou
 est quicquid e potest. Paulus apls ad pe-
 tes gamalielis: lege moysi et p'bas didi-
 alle se gl'atur: ut a manuz sp'ualib' etis:
 p'felle d'et c'fideret. Arma eni t're milite-
 ric no carnalia s'at: s' p'p'ia d'eo: ad d'f'ris-
 chion' munitioni r' optat'ozes d'f'ruens:
 et omeg altitudinē et volentē se aditus sa-
 enna' d'i: et captiuoz omem mellechi ad

Straßburg 1466

Biblia

[F]ater ambrosius tua michi munus[u]la p[er]ferens ...

Der Drucker Heinrich Eggstein (ca. 1415/20–nach 1488) lernte sein Handwerk bei Johannes Gutenberg in Mainz und eröffnete ab etwa 1464 eine eigene Buchdruckerei in Straßburg. Im März 1466 erteilte ihm dafür Kurfürst Friedrich von der Pfalz einen Schutzbrief. Eggsteins erstes größeres Werk war eine zweibändige lateinische Bibelausgabe, wovon hier ein Band zu sehen ist. Die noch ganz in mittelalterlicher Tradition stehende Buchmalerei ist eher von geringem künstlerischem Wert. Diese Inkunabel ist der älteste Druck im Besitz der Oberlausitzischen Bibliothek der Wissenschaften.

Straßburg rok 1466

Biblia

[F]ater ambrosius tua michi munus[u]la p[er]ferens ...

Drukarz Heinrich Eggstein (około roku 1415/20 – po roku 1488) nauczył się swoje- go rzemiosła u Johannesa Gutenberga w Mainz i około 1464 roku otworzył własną drukarnię w Straßburgu. W marcu 1466 roku książę elektor Palatynatu Fryderyk wystawił dla niego list ochronny. Pierwszym większym dziełem Eggsteina było dwutomowe łacińskie wydanie Biblii, z którego tu można oglądać jeden tom. Pozostające jeszcze pod wpływem średniowiecznej tradycji malarstwo książkowe ma raczej znikomą wartość artystyczną. Ten inkunabuł jest najstarszym drukiem będącym w posiadaniu Gónołużyckiej Biblioteki Nauk.

1517

Biblia complutensis

Die als „Complutensische Polyglotte“ bezeichnete mehrsprachige Bibelausgabe wurde in den Jahren 1502–1517 im spanischen Kastilien erarbeitet und gedruckt. Sie enthält Bibeltexe in lateinischer, griechischer, hebräischer und aramäischer Schrift und Sprache. Die parallele Anordnung der Texte ermöglichte nun einen unmittelbaren Vergleich der einzelnen sprachlichen Fassungen. Das sechs Bände zählende Gesamtwerk kam durch die maßgebliche Förderung des Kardinals und Erzbischofs von Toledo, Francisco Jiménez de Cisneros (1436–1517) zustande. Ihm zur Ehre wurde auf den Titelseiten der Bände 1–4 sein Wappen in Rot gedruckt.

Rok 1517

Biblia complutensis

Wielojęzyczne wydanie Biblii, zwane „Poliglotą kompluteńską” zostało opracowane i wydrukowane w latach 1502–1517 w hiszpańskiej Kastylii. Zawiera ono teksty biblijne w alfabecie i języku łacińskim, greckim, hebrajskim i aramejskim. Równoległy układ tekstów umożliwia bezpośrednie porównanie poszczególnych wersji językowych. To liczące 6 tomów dzieło powstało dzięki znaczącemu wsparciu kardynała i arcybiskupa Toledo, Francisco Jiménez de Cisneros (1436–1517). Na jego cześć na tytułowych stronach tomów 1–4 wydrukowano jego herb w kolorze czerwonym.

Venedig 1517

Biblia Vulgare

Niccolò Malermi, ein Kamaldulenser-Mönch, übertrug um 1470 als erster die lateinische Biblia Vulgata ins Italienische. 1471 erschien seine Übersetzung erstmals im Druck. Der Erfolg dieser in volkstümlicher Sprache gehaltenen Ausgabe war groß und rasch folgten in den nächsten Jahren weitere Auflagen. Im Jahr 1517 gab der venezianische Buchdrucker Georgio de Rusconi (um 1470–1522) eine mit zahlreichen Illustrationen versehene „Malermi-Bibel“ heraus. Venedig war zu jenem Zeitpunkt das Zentrum des italienischen Buchhandels und de Rusconi gehörte zu den profiliertesten Herausgebern und Druckern.

Wenecja, rok 1517

Biblia Vulgare

Niccolò Malermi, mnich kameduł, przetłumaczył jako pierwszy około 1470 roku łacińską Biblię Wulgata na język włoski. Jego tłumaczenie ukazało się po raz pierwszy w druku w 1471 roku. To wydanie w prostym języku odniosło duży sukces i szybko pojawiły się w kolejnych latach następne wydania. W 1517 roku wenecki drukarz Georgio de Rusconi (około roku 1470–1522) wydał „Biblię Malermi” z licznymi ilustracjami. Wenecja była wówczas centrum włoskiego księgarstwa, a de Rusconi należał do jednych z najbardziej znanych wydawców i drukarzy.

Der aus dem Gebiet des heutigen Belarus stammende Francysk Skaryna (1470–1551) studierte in Krakau, Kopenhagen und Padua. Im Jahr 1517 begann er in Prag die einzelnen Bücher der Bibel in das Altweißrussische, die damals in seiner Heimat gängige Schriftsprache, zu übersetzen. Seine Leistung für die Entwicklung von Sprache und Schrift ist mit der Martin Luthers für Deutschland gleichzusetzen. Die letzten Lebensjahre verbrachte Francysk Skaryna als Leibarzt des böhmischen Königs Ferdinand in Prag, wo er 1551 verstarb. Die „Skaryna-Bibel“ der Oberlausitzischen Bibliothek der Wissenschaften ist das einzige in Deutschland vorhandene Exemplar.

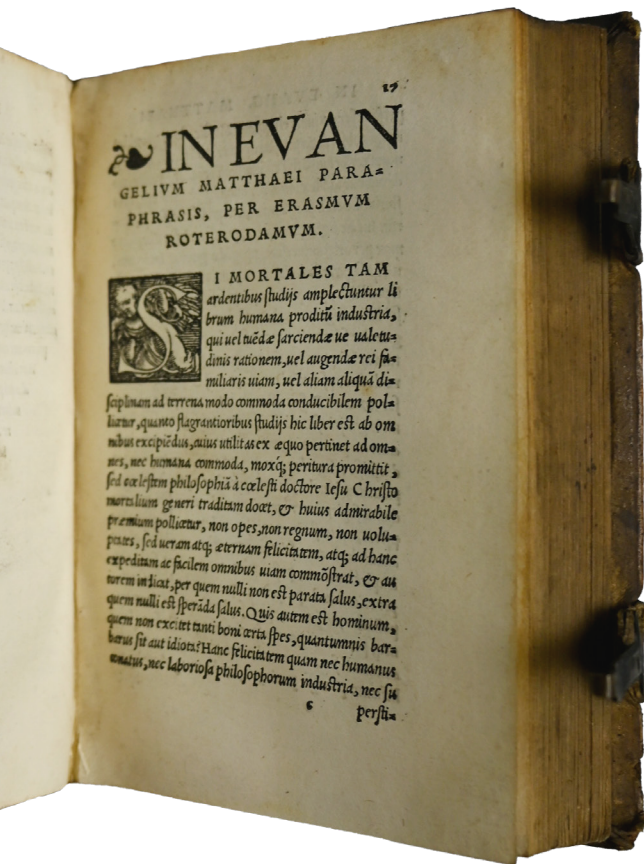
Prag 1518/1519

Bivlija Ruska, vyloshena doktorom Franziskom Skorinoju iz slavnago grada Polocjka, Bogu ko tschti i ljudem pospolitym k dobromu nautscheniju

Praga, rok 1518/1519

Bivlija Ruska, vyloshena doktorom Franziskom Skorinoju iz slavnago grada Polocjka, Bogu ko tschti i ljudem pospolitym k dobromu nautscheniju

Pochodzący z terenów dzisiejszej Białorusi Francysk Skaryna (1470–1551) studiował w Krakowie, Kopenhadze i w Padwie. W roku 1517 w Pradze zaczął tłumaczyć poszczególne księgi Biblii na język starobiałoruski, używany wówczas w jego ojczyźnie. Jego osiągnięcia dla rozwoju języka i pisma są porównywalne z tymi, jakie Marcin Luter miał dla Niemiec. Ostatnie dwa lata swego życia Francysk Skaryna spędził w Pradze jako lekarz przyboczny czeskiego króla Ferdynanda, gdzie zmarł w 1551 roku. „Biblia Skaryny” jest w Górnośląskiej Bibliotece Nauk jedynym egzemplarzem istniejącym w Niemczech.

1525

In Evangelium Matthaei Paraphrasis

Erasmus v. Rotterdam

Die Paraphrasen sind Umschreibungen – verdeutlichende Beschreibungen – des Erasmus von Rotterdam zum Neuen Testament. Erasmus gab diese zwischen 1517 und 1524 heraus, wobei er alle Schriften des Neuen Testaments behandelte, außer der Offenbarung des Johannes. Bis zu seinem Tode 1536 überarbeitete Erasmus seine Paraphrasen immer wieder. Auch Luther benutzte sie bei seiner Übersetzung des Neuen Testaments und den späteren Überarbeitungen. Die Paraphrasen waren über alle Erwartungen erfolgreich und wurden schnell ins Französische, Deutsche, Englische und andere Sprachen übersetzt. 1547 befahl Edward VI. von England, eine englischsprachige Version in allen Pfarrkirchen auszulegen.

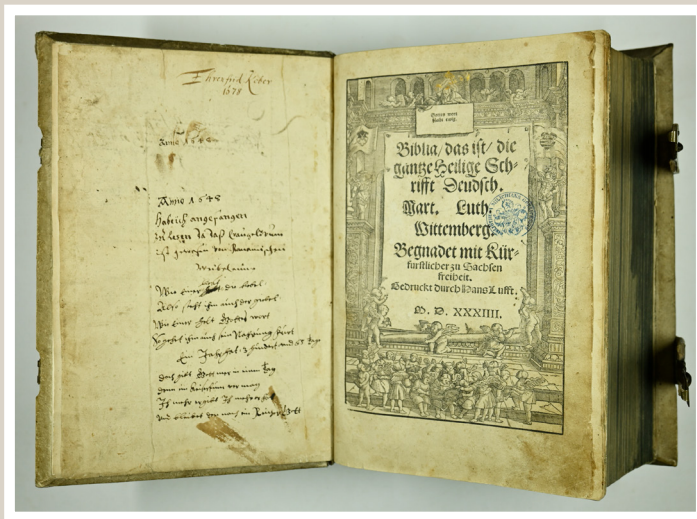
Rok 1525

In Evangelium Matthaei Paraphrasis

Erazm z Rotterdamu

Parafrazy są opisami – wyjaśnieniami – Erazma z Rotterdamu do Nowego Testamentu. Wydał je on w latach 1517–1524, przy czym zajmował się wszystkimi pismami Nowego Testamentu za wyjątkiem Apokalipsy św. Jana. Do swojej śmierci w 1536 roku ciągle je poprawiał. Również Luter korzystał z nich przy swoim przekładzie Nowego Testamentu i w późniejszych poprawionych wersjach. Parafrazy okazały się sukcesem ponad wszelkimi oczekiwaniami i szybko przetłumaczono je na inne języki, w tym na francuski, niemiecki i angielski. W roku 1547 król Anglii Edward VI rozkazał wyłożyć wersję angielskojęzyczną we wszystkich kościołach parafialnych.

Die erste vollständige Bibelübersetzung Martin Luthers erschien im Jahr 1534. Der Druck erfolgte in der Offizin des Hans Lufft (1495–1584) zu Wittenberg. Insgesamt sind dem Alten und Neuen Testament 128 Holzschnitte beigegeben, die mit einer Ausnahme von dem namentlich unbekanntem Monogrammisten MS gefertigt wurden. Lediglich die Darstellung des Josua stammte aus der Werkstatt von Lucas Cranach dem Älteren. Weltweit sind noch etwa 60 Drucke dieser Luther-Bibel erhalten. Das Görlitzer Exemplar befand sich viele Jahrzehnte im Besitz der Kaufmanns- und Gelehrtenfamilie Kober, ehe es Bürgermeister Johann Wilhelm Gehler (1696–1765) der Milichschen Stadt- und Gymnasialbibliothek stiftete.

Wittenberg 1534

**Biblia, das ist, die gantze Heilige Schrift
Deutsch Mart. Luth.**

Wittenberga rok 1534

**Biblia, das ist, die gantze Heilige Schrift
Deutsch Mart. Luth.**

Pierwsze pełne tłumaczenie Biblii przez Marcina Lutra ukazało się w 1534 roku. Druk miał miejsce w Oficy Hansa Luffta (1495–1584) w Wittenberdze. Do Nowego i Starego Testamentu dołączonych jest łącznie 128 drzeworytów, które z jednym wyjątkiem wykonał nieznanemu monogramista MS. Jedynie wizerunek Jozuego pochodzi z pracowni Lucasa Cranacha Starszego. Na całym świecie zachowało się około 60 druków tej Biblii Lutra. Egzemplarz w Görlitz był przez wiele dziesięcioleci w posiadaniu rodziny kupców i uczonych Koberów, zanim burmistrz Johann Wilhelm Gehler (1696–1765) podarował go Miejsko-Gimnazjalnej Bibliotece Milicha

Zürich 1534

Bibel Teütsch

Im Jahr 1531 veröffentlichte der Züricher Drucker Christoph Froschauer d. Ä. die großformatige Prachtausgabe einer deutschen Bibelübersetzung in zwei Teilen. Die Texte dafür wurden unter der Mitarbeit der Schweizer Reformatoren Huldrych Zwingli (1484–1531) und Leo Jud (1482–1542) nach Vorlagen von Martin Luther und Erasmus v. Rotterdam erarbeitet. Der reiche Bilderschmuck basierte zum Teil auf Zeichnungen Hans Holbeins des Jüngeren. Bis 1534 publizierte Froschauer fünf weitere Bibelausgaben, die allerdings weniger prachtvoll ausgestattet waren und, wie die hier gezeigte, kleinere Buchformate aufwiesen. Die Zürcher Bibel ist die gebräuchliche Bibelübersetzung der deutschsprachigen reformierten Kirchen in der Schweiz; sie wurde zuletzt 2007 neu bearbeitet.

Zurych, rok 1534

Bibel Teütsch

W roku 1531 zurycki drukarz Christoph Froschauer Starszy opublikował wielkoformatowe, bogato zdobione wydanie niemieckiego przekładu Biblii w dwóch częściach. Teksty do niego zostały opracowane we współpracy szwajcarskich reformatorów Huldrycha Zwingli (1484–1531) i Leo Juda (1482–1542) w oparciu o wydania Marcina Lutra i Erazma z Rotterdamu. Bogaty materiał ilustracyjny był częściowo oparty na rysunkach Hansa Holbeina Młodszeo. Do roku 1534 Froschauer opublikował pięć kolejnych wydań Biblii, które posiadały mniej bogatą szatę graficzną i, jak widać tutaj, mniejszy format. Biblia zurycka jest powszechnie używanym przekładem Biblii w niemieckojęzycznych kościołach reformowanych w Szwajcarii; jej ostatnie poprawione wydanie ukazało się w 2007 roku.

Wittenberg 1584

Biblia, tu je vse svetu pismu stariga inu noviga testamta, slovenski tolmačena skuzi Jurija Dalmatina

Jurij Dalmatin (1547–1589), der, wie sein Name andeutet, einer dalmatinischen Familie entstammen soll, studierte von 1566 bis 1572 evangelische Theologie an der Universität Tübingen. In Laibach/Krain wirkte er ab 1572 als protestantischer Prediger in slowenischer und deutscher Sprache. Als Erster übersetzte er die gesamte Heilige Schrift aus dem Hebräischen sowie dem Griechischen in seine slowenische Muttersprache. Dabei kam ihm auch die deutsche Fassung Martin Luthers zu Hilfe. Gedruckt wurde die Bibel dann im Jahr 1584 in Wittenberg. Jurij Dalmatin und der krainische Grammatiker Adam Bohoritsch (um 1520–1598) hielten sich zur Überwachung der Satzarbeiten persönlich in Wittenberg auf. Die Edition der Bibel fiel so gut aus, dass sie von allen späteren Bearbeitern und Herausgebern slowenischer Bibelübersetzungen als Grundlage genutzt wurde.

Wittenberga, rok 1584

Biblia, tu je vse svetu pismu stariga inu noviga testamta, slovenski tolmačena skuzi Jurija Dalmatina

Jurij Dalmatin (1547–1589), ktorý, jak wskazuje jego nazwisko, miał pochodzić z rodziny z Dalmacji, studiował teologię ewangeliczną na Uniwersytecie w Tybindze w latach 1566–1572. W Lublanie/Kraina działał od 1572 roku jako kaznodzieja protestancki w języku słoweńskim i niemieckim. Jako pierwszy przetłumaczył całe Pismo Święte z hebrajskiego i greckiego na swój ojczysty język słoweński. Pomogła mu w tym niemiecka wersja Marcina Lutra. Biblia została wydrukowana w 1584 roku w Wittenberdze. Jurij Dalmatin i kraiński gramatyk Adam Bohorič (ok. 1520–1598) przybyli osobiście do Wittenbergi, aby nadzorować skład druku. Wydanie Biblii okazało się tak dobre, że było wykorzystywane jako podstawa przez wszystkich późniejszych redaktorów i wydawców słoweńskich przekładów Biblii.

Hamburg 1587

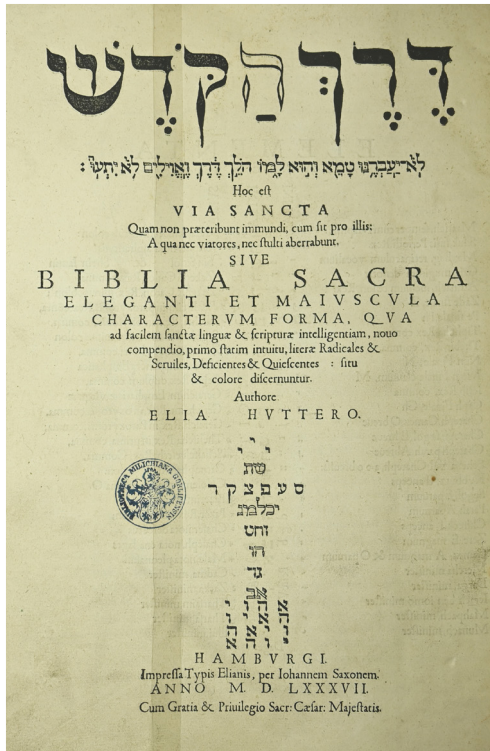
Via sancta sive Biblia Sacra eleganti et maiuscula characterum forma etc.

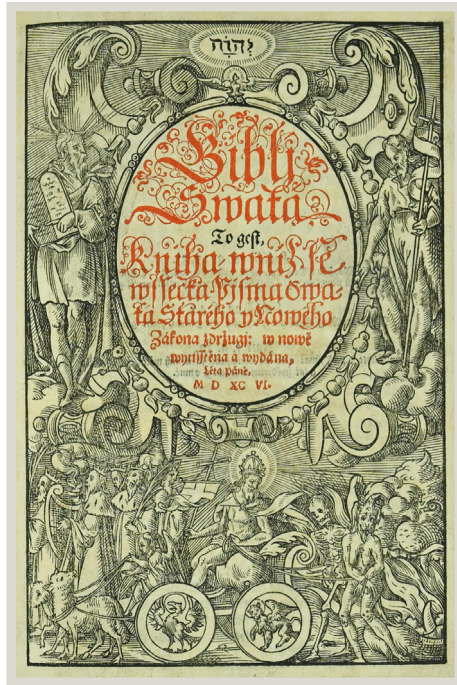
Der um 1553 in der Oberlausitz geborene Elias Hutter studierte in Jena „morgenländische“ Sprachen und erhielt 1577 in Leipzig eine Professur für Hebräisch. Zwei Jahre später berief ihn der sächsische Kurfürst August nach Dresden, um Unterricht in hebräischer Sprache zu erhalten. Ab Anfang der 1580er Jahre plante Elias Hutter dann die Herausgabe biblischer Texte in den Ursprachen. In Hamburg fand er endlich die erhoffte finanzielle Unterstützung und gab 1587 das hier vorliegende hebräische Alte Testament heraus. Als dem Unternehmen der finanzielle Erfolg versagt blieb, zogen sich die Gönner zurück und Hutter versuchte sich in der Folgezeit in Naumburg und Nürnberg als Buchdrucker. Bis 1604 erschienen in seiner Werkstatt weitere Bibelausgaben in mehreren Sprachen.

Hamburg, rok 1587

Via sancta sive Biblia Sacra eleganti et maiuscula characterum forma etc.

Urodzony około 1553 roku w Górnych Łużycach Elias Hutter studiował w Jenie języki „orientalne”, w 1577 roku otrzymał w Lipsku profesurę języka hebrajskiego. Dwa lata później saskoński książę elektor August wezwał go do Dreznia, aby udzielał mu lekcji języka hebrajskiego. Od początku lat osiemdziesiątych XV wieku Elias Hutter planował wydanie tekstów biblijnych w językach pierwotnych. W Hamburgu znalazł wreszcie upragnione wsparcie finansowe i w 1587 roku opublikował prezentowany tutaj Stary Testament w języku hebrajskim. Gdy przedsięwzięcie nie odniosło sukcesu finansowego, donatorzy wycofali się, a Hutter próbował następnie swoich sił jako drukarz w Naumburgu i Norymberdze. Do 1604 roku w jego drukarni ukazały się kolejne wydania Biblii w wielu językach.

Kralice 1596

Bibli Swatá

To gest, Kniha wnis se wssecka Pjsma swatá Starého y Nowého Zákona zdrzugj

Die nach dem Druckort benannte „Kralitzer Bibel“ war in der zweiten Hälfte des 16. Jahrhunderts die bedeutendste Bibelübersetzung ins Tschechische. Heimlich gefördert durch den mährischen Landrichter Johann d. Ä. von Žerotín († 1583) konnten die Böhmisches Brüder auf der Feste Kralitz/Kralice in den Jahren von 1579 bis 1593 eine vollständige Bibelausgabe in sechs Bänden drucken. Im Zeitalter der Gegenreformation wurde die Kralitzer Bibel zu einem identitätsstiftenden Symbol des tschechischsprachigen Protestantismus. Die zweite und hier vorliegende einbändige Ausgabe wurde von der Brüder-Unität im Jahr 1596 publiziert. Das Görlitzer Exemplar befand sich 1599 im Besitz des späteren Prager sowie Kuttenger Münzmeisters Paul Škréta Šotnowský von Zawořic, der als Protestant das katholische Böhmen verlassen musste und nach Danzig auswanderte.

Kralice, rok 1596

Bibli Swatá

To gest, Kniha wnis se wssecka Pjsma swatá Starého y Nowého Zákona zdrzugj

„Biblia Kralicka“, której nazwa pochodzi od nazwy miejscowości jej wydrukowania, była w 2. połowie XVI wieku najważniejszym przekładem Biblii na język czeski. Potajemnie wspierani przez morawskiego sędziego ziemskiego Jana Starszego z Žerotína (zm. 1583), bracia czescy wydrukowali w latach 1579–1593 w twierdzy Kralice pełne wydanie Biblii w sześciu tomach. W czasach kontrreformacji Biblia kralicka stała się budującym tożsamość symbolem czeskojęzycznego protestantyzmu. Drugie i znajdujące się tutaj wydanie jednotomowe zostało opublikowane przez braci w 1596 roku. Egzemplarz w Görlitz znajdował się w 1599 roku w posiadaniu późniejszego praskiego i kutnohorskiego mistrza menniczego Paula Škrety Šotnowskiego z Zawořic, który jako protestant musiał opuścić katolickie Czechy i udał się do Gdańska.

Saumur 1614

La Bible

*Qvi est tovtē la saincte escritvre dv vieil et dv nouveav testament
Autrement Lancjene & la nouvelle Alliance Le tout Reneu et conferé sur les textes Hebrieux et Grecs par les
pasteurs et professeurs de l'Eglise de Geneve*

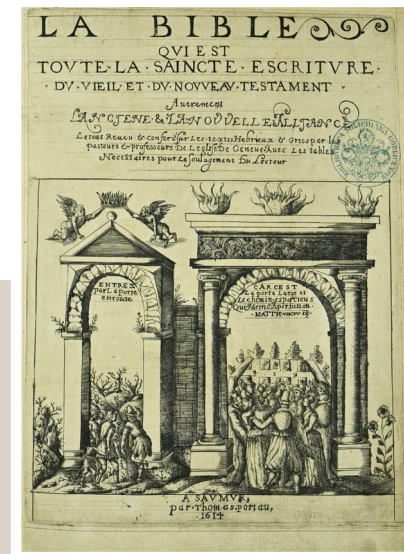
Im Jahr 1601 verlegte der französische Buchdrucker Thomas Portau (auch Porteaux) auf Veranlassung des calvinistischen Theologen und Gouverneurs Philippe Duplessis-Mornay (1549–1623) seine Werkstatt nach Saumur, einer Stadt an der unteren Loire. Zuvor hatte er bereits in den Städten Niord und Pons zahlreiche, vornehmlich religiöse Schriften gedruckt. Bis zu seinem Tod im Jahr 1623 edierte Portau mehr als 100 Werke, wovon der überwiegende Teil in Saumur gedruckt wurde. So auch die vorliegende Bibel aus dem Jahr 1614, die das Alte und Neue Testament nach einer 1588 bis 1605 erfolgten Überarbeitung reformierter Theologen aus Genf enthält. Die „Genfer Bibel“ setzte sich unter den französischsprachigen Protestanten durch.

Saumur, rok 1614

La Bible

*Qvi est tovtē la saincte escritvre dv vieil et dv nouveav testament
Autrement Lancjene & la nouvelle Alliance Le tout Reneu et conferé sur les textes Hebrieux et Grecs par les
pasteurs et professeurs de l'Eglise de Geneve*

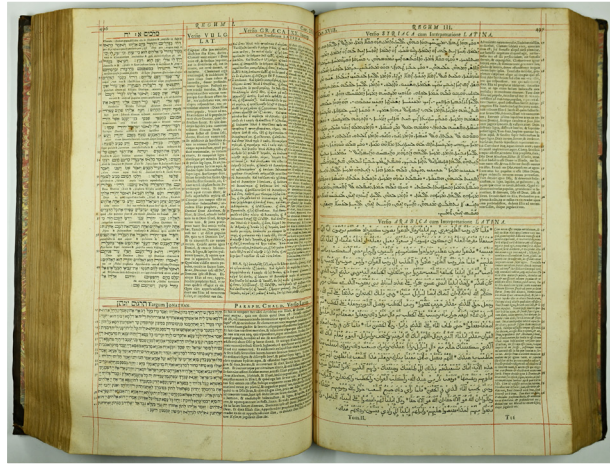
W 1601 roku francuski drukarz Thomas Portau (również Porteaux) przeniósł swój warsztat do Saumur, miasta nad dolną Loarą, z inicjatywy kalwińskiego teologa i gubernatora Philippe Duplessis-Mornaya (1549–1623). Wcześniej drukował on w miastach Niord i Pons liczne, przeważnie religijne pisma. Do swojej śmierci w 1623 roku Portau wydał ponad 100 dzieł, z których większość została wydrukowana w Saumur. Tak jak ta Biblia z 1614 roku, która zawiera Stary i Nowy Testament po zmianach dokonanych w latach 1588–1605 przez reformowanych teologów z Genewy. „Biblia Genewska” stała się popularna wśród francuskojęzycznych protestantów.

Die in sechs Bänden erschienene „Londoner Polyglotte“, die von dem anglikanischen Priester und Theologen Brian Walton (um 1600–1661) unter Mitarbeit namhafter Wissenschaftler erarbeitet wurde, markiert einerseits das Ende der aufwändig gestalteten klassischen Mehrsprachenbibeln, andererseits aber ist sie der eigentliche Auftakt der wissenschaftlichen Textkritik. Sie versammelt sämtliche wichtigen alten und von den Kirchen benutzten Texte in hebräischer, griechischer, lateinischer, aramäischer, syrischer, arabischer, persischer und äthiopischer Sprache. Die Polyglotte stellt eine drucktechnische Meisterleistung dar: Die Texte in den verschiedenen Sprachen sind parallel gesetzt, so dass der Leser sie auf einen Blick miteinander vergleichen kann, ohne ein Blatt umwenden zu müssen.

London 1655

Biblia sacra Polyglotta

Londyn, rok 1655

Biblia sacra Polyglotta

Wydana w sześciu tomach „Londyńska poliglota”, opracowana przez anglikańskiego księdza i teologa Briana Waltona (ok. 1600–1661) w współpracy z wybitnymi uczonymi, wyznacza z jednej strony koniec skomplikowanych klasycznych wielojęzycznych Biblii, z drugiej zaś stanowi prawdziwy początek naukowej krytyki tekstu. Gromadzi wszystkie ważne teksty starożytne i używane przez kościoły w językach hebrajskim, greckim, łacińskim, aramejskim, syryjskim, arabskim, perskim i etiopskim. Poliglota jest mistrzowskim dziełem techniki drukarskiej: teksty w różnych językach są umieszczone równolegle, dzięki czemu czytelnik może je porównać jednym spojrzeniem bez konieczności przewracania kartki.

Amsterdam 1660

Biblia Święta

Die „Danziger Bibel“ ist eine polnische Übersetzung aus dem Jahr 1632, die gemeinsam von böhmischen Brüdern und Calvinisten vorgenommen wurde. Auf der Synode in Baranów im Jahr 1604 erhielten Daniel Mikołajewski, Ältester der Gemeinden in Kujawien (Nord-Zentral-Polen) und Jan Turnowski, Ältester der tschechischen Gemeinschaft in Großpolen dazu den Auftrag. Für die korrekte Übertragung wurden zahlreiche Vorlagen in den verschiedensten Sprachen benutzt. Diese Genauigkeit machte die Bibel zur Hauptübersetzung der polnischen Protestanten. Eine leicht revidierte Ausgabe kam 1660 in Amsterdam zum Druck.

Amsterdam, rok 1660

Biblia Święta

„Biblia Gdańska“ jest polskim przekładem z roku 1632 dokonany wspólnie przez braci czeskich i kalwinistów. Na synodzie w Baranowie w roku 1604 powierzono to zadanie Danielowi Mikołajewskiemu, seniorowi zborów na Kujawach i Janowi Turnowskiemu, seniorowi zboru braci czeskich w Wielkopolsce. W celu prawdziwego przekładu wykorzystano liczne wydania w najróżniejszych językach. Ta dokładność sprawiła, że Biblia stała się głównym przekładem dla polskich protestantów. Nieco poprawione wydanie ukazało się drukiem w roku 1660 w Amsterdamie.

Der aus Altenburg stammende Orientalist und Theologe Heinrich Opitz (1642–1712), der sich lange Zeit zu Studienzwecken in England und Holland aufhielt, galt in seiner Zeit als Spezialist für orientalische Sprachen. Im Jahr 1678 erhielt er dafür in Kiel eine Professur. Seine 1709 bei Berthold Reuther erschienene *Biblia Hebraica* richtete sich vorwiegend an christliche Studenten und Gelehrte. Nahezu 30 Jahre hatte er mit großer Sorgfalt an diesem Werk gearbeitet. Die Bibel war ebenso wie sein hebräisches Lehrbuch viele Jahrzehnte im Gebrauch. Das ausgestellte Exemplar war eine Schenkung aus dem Nachlass des Görlitzer Rabbiners Siegfried Freund (1829–1915) an die Oberlausitzische Gesellschaft der Wissenschaften.

Kiel 1709

Miqrâ tôra we-hû neví'im û-ketûvîm – Biblia Hebraica

Kilonia, rok 1709

Miqrâ tôra we-hû neví'im û-ketûvîm – Biblia Hebraica

Pochodzący z Altenburga orientalista i teolog Heinrich Opitz (1642–1712), który długo przebywał na studiach w Anglii i Holandii, był w tamtym czasie uważany za specjalistę od języków orientalnych. W 1678 roku otrzymał profesurę w Kilonii. Jego *Biblia Hebraica*, opublikowana w 1709 roku przez Bertholda Reuthera, była skierowana głównie do chrześcijańskich studentów i uczonych. Przez prawie 30 lat pracował nad tym dziełem z wielką starannością. Biblia, podobnie jak jego hebrajski podręcznik, była w użyciu przez wiele dziesięcioleci. Prezentowany egzemplarz był darem ze spuścizny rabina z Görlitz Siegfrieda Freunda (1829–1915) dla Górnołużyckiego Towarzystwa Nauk.

Wandsbeck u. Schiffbeck 1710–1712

Biblia Pentapla

Die Biblia pentapla (griechisch-lateinisch „fünffache Bibel“) enthält die biblischen Bücher, die in „fünffacher deutscher Verdolmetschung“ erschienen. Darunter befinden sich auch eine jiddische und eine niederländische Übersetzung. Mitten im Zeitalter konfessioneller Spannungen stellte sie Bibelfassungen katholischen, lutherischen, reformierten und sogar jüdischen Ursprungs mit ihren originalen Vorreden im Druckbild gleichberechtigt nebeneinander. Der im Buch ungenannte Urheber des Werks war Johann Otto Glüsing (1675/76–1727), ein kirchenkritischer protestantischer Theologe und Engelsbruder. 1715 beteiligte sich Glüsing an der Gesamtausgabe der Schriften des Görlitzer Theosophen Jacob Böhme, die unter dem Titel „Theosophia Revelata“ erschien.

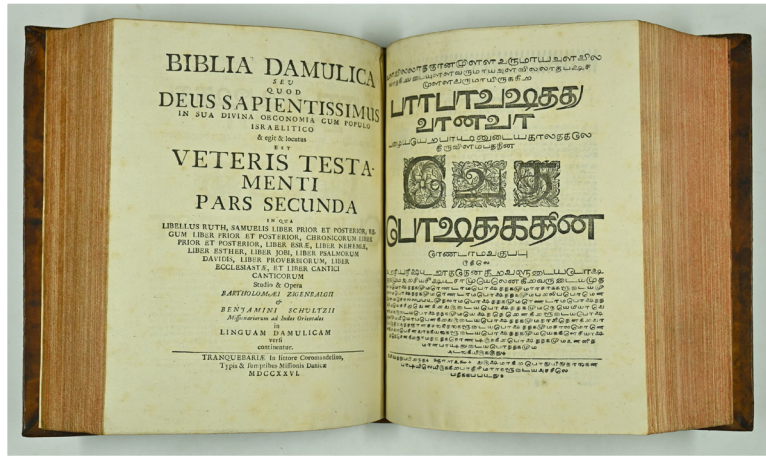
Wandsbeck i Schiffbeck, lata 1710–1712

Biblia Pentapla

Biblia pentapla (z greki i łaciny „pięciokrotna Biblia“) zawiera księgi biblijne, które ukazały się w „pięciokrotnym niemieckim przekładzie“. Wśród nich znajdują się również tłumaczenia w jidysz i w j. niderlandzkim. W epoce napięć wyznaniowych stawiła na równi wersje Biblii pochodzenia katolickiego, luterańskiego, zreformowanego, a nawet żydowskiego wraz z ich oryginalnymi przedmowami w druku. Niewymienionym w książce autorem dzieła był Johann Otto Glüsing (1675/76–1727), krytyczny protestancki teolog i brat anielski. W 1715 roku Glüsing brał udział w całościowym wydaniu pism teozofa z Görlitz Jacoba Böhme, które ukazało się pod tytułem „Theosophia Revelata“.

Als König Friedrich IV. von Dänemark für seine überseeischen Kolonien in Südindien Missionare suchte, vermittelte sein Hofprediger Franz Julius Lütkens mit Bartholomäus Ziegenbalg (1682–1719) und Heinrich Plütschau (1677–1746) zwei Theologen aus Halle, die ab 1706 in Tranquebar eine Missionsstation aufbauten. Sie erlernten die Landessprache, das Tamil, studierten die Sitten und Gebräuche der einheimischen Bevölkerung und führten Sprachforschungen durch. Zu den herausragendsten Leistungen der Dänisch-Hallischen Mission gehörte die Übersetzung der Bibel in die tamilische Sprache durch den in Pulsnitz geborenen Bartholomäus Ziegenbalg.

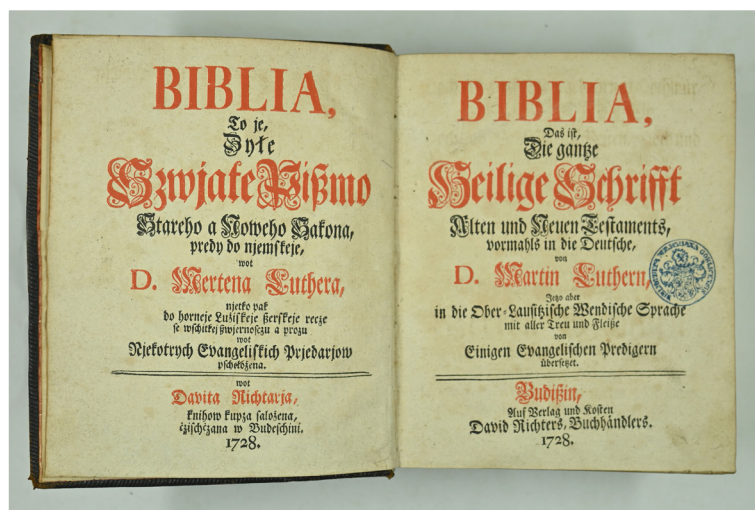

Tranquebar: Missionsdruckerei 1723–1726
Biblia Damulica Seu Quod Deus Omnipotentis Simus Semetipsum Ex Sua Aeternitate Clarius Manifestaturus De Coelo [...]

Tranquebar: Drukarnia Misyjna, lata 1723–1726
Biblia Damulica Seu Quod Deus Omnipotentis Simus Semetipsum Ex Sua Aeternitate Clarius Manifestaturus De Coelo [...]

Gdy król Danii Fryderyk IV szukał misjonarzy do swoich zamorskich kolonii w południowych Indiach, jego nadworny kaznodzieja Franz Julius Lütkens polecił dwóch teologów z Halle, Bartholomäusa Ziegenbalga (1682–1719) i Heinricha Plütschau (1677–1746), którzy od 1706 roku budowali misję w Tranquebarze. Nauczyli się oni języka tamilskiego, studiowali obyczaje i zwyczaje miejscowej ludności i prowadzili badania językowe. Jednym z najwybitniejszych osiągnięć duńsko-hallskiej misji było przetłumaczenie Biblii na język tamilski przez urodzonego w Pulsnitz Bartholomäusa Ziegenbalga.

Der Großpostwitzer evangelische Pfarrer Michael Frenzel/Michał Frencl veröffentlichte im Jahr 1670 mit den Matthäus- und Markus-Evangelien erstmals Bibeltexte in obersorbischer Sprache. Es sollte jedoch noch bis zum Jahr 1728 dauern, ehe die gesamte Heilige Schrift in dem um Bautzen gesprochenen obersorbischen Dialekt gedruckt werden konnte. Die Übersetzungs- und Revisionsarbeiten für diese Ausgabe nahmen elf Jahre in Anspruch. Die Übertragung fußte auf den Originaltexten, der Lutherbibel sowie tschechischen, polnischen und slowenischen Bibeln. Die obersorbischen Übersetzungen für die katholischen Gläubigen erschienen 1887/88 (Altes Testament) und 1896 (Neues Testament).

Budiszin 1728

**Biblia, to je: Zylé Szwjate Pišmo
Stareho a Noweho Sakona**

Budiszin, rok 1728

**Biblia, to je: Zylé Szwjate Pišmo
Stareho a Noweho Sakona**

Pochodzący z Großpostwitz ewangelicki pastor Michael Frenzel/Michał Frencl opublikował w 1670 roku Ewangelię św. Mateusza i św. Marka jako pierwsze teksty biblijne w języku górnołużyckim. Wydrukowanie całego Pisma Świętego w dialekcie górnołużyckim, którym mówiono w regionie Budziszyna, trwało do roku 1728. Tłumaczenie i rewizja tego wydania zajęły 11 lat. Przekład opierał się na oryginalnych tekstach, Biblii Lutera oraz Biblii czeskiej, polskiej i słoweńskiej. Przekłady górnołużyckie dla katolickich wiernych ukazały się w latach 1887/88 (Stary Testament) i 1896 (Nowy Testament).

Im Jahr 1712 ordnete Zar Peter I. eine Überarbeitung der 1663 erschienenen sogenannten Moskauer Bibel an. Die Arbeit an der Bibelrevision geriet aber mehrfach ins Stocken und konnte erst im Jahre 1751 abgeschlossen werden. Diese Textfassung bildete dann aber für lange Zeit die Grundlage weiterer Drucke. So auch für die prachtvolle Ausgabe von 1784. Schriftgröße und Gestaltung deuten darauf hin, dass diese Ausgabe für den Gebrauch im Gottesdienst bestimmt war. Das Exemplar stammt aus der Bibliothek Karl Gottlob von Antons, einem der Begründer der Oberlausitzischen Gesellschaft der Wissenschaften. K. G. von Anton befasste sich u.a. mit Studien zu den Sprachen, besonders den slawischen, und hatte deshalb ein Interesse an leicht vergleichbaren Texten.

Moskau 1784

**Biblia Sirec' Kn[i]gi Sv[ja]scennago
Pisanija Vetchago I Novago Zaveta**

Moskwa, rok 1784

**Biblia Sirec' Kn[i]gi Sv[ja]scennago
Pisanija Vetchago I Novago Zaveta**

W 1712 roku car Piotr I zarządził nowe opracowanie tak zwanej moskiewskiej Biblii, wydanej w roku 1663. Prace nad poprawieniem Biblii kilkakrotnie utknęły w miejscu i zostały ukończone dopiero w 1751 roku. Ta wersja tekstu przez długi czas stanowiła podstawę kolejnych druków. Również dla bogatego wydania z 1784 roku. Rozmiar czcionki i szata graficzna wskazują, że to wydanie było przeznaczone do korzystania podczas nabożeństw. Egzemplarz pochodzi z biblioteki Karla Gottloba von Antona, jednego z założycieli Górnołużyckiego Towarzystwa Nauk. Karl Gottlob von Anton zajmował się m.in. badaniami nad językami, zwłaszcza słowiańskimi, i z tego względu interesował się łatwymi do porównania tekstami.

1823

Holy Bible in Chinese

Dieses von der London Missionary Society (gegr. 1795) herausgegebene 1. Buch Mose (Genesis) diente der Missionierung unter der chinesischen Bevölkerung. Es beruhte auf der Bibelübersetzung des schottischen Presbyterianers Robert Morrison (1782–1834). Ausgebildet in den Alt Sprachen Griechisch, Hebräisch und Latein reiste Morrison 1807 nach China und begann dort auch die chinesische Sprache zu erlernen. Obwohl im chinesischen Kaiserreich auf Herausgabe christlicher Literatur die Todesstrafe stand, veröffentlichte er 1810 unter Pseudonym die Apostelgeschichte. 1813 hatte er das Neue Testament vollständig übersetzt. Gemeinsam mit William Milne, der Teile des Alten Testaments übertrug, erfolgte dann die Ausgabe einer Gesamtbibel.

Rok 1823

Holy Bible in Chinese

Ta wydana przez Londyńskie Towarzystwo Misyjne (rok założenia 1795) pierwsza Księga Mojżeszowa (Księga Rodzaju) służyła działalności misjonarskiej wśród ludności chińskiej. Opierała się ona na przekładzie Biblii szkockiego prezbiterianina Roberta Morrisona (1782–1834). Morrison był wykształcony w starożytnych językach greckim, hebrajskim i łacinie. W roku 1807 wyjechał do Chin, gdzie zaczął się uczyć również języka chińskiego. Mimo że w cesarstwie chińskim za wydawanie literatury chrześcijańskiej groziła kara śmierci, w roku 1810 opublikował pod pseudonimem Dzieje Apostolskie. W roku 1813 przetłumaczył cały Nowy Testament. Wspólnie z Williamem Milne, który przetłumaczył części Starego Testamentu, wydał całą Biblię.

DIE NYWE
TESTAMENT
VAN ONS HEER
JESUS
CHRISTUS
KA SET OVER
IN DIE CREOLS TAE
EN
KA GIEV NA DIE LIGT
TOT DIENST VAN
DIE DEEN MISSION
IN
AMERICA.

GEDRYKT IN COPENHAGEN 1781.
BIE DIE ERFEGNAMEN VAN GODICHE.

Kopenhagen 1781

Die Nywe Testament Van Ons Heer Jesus Christus

Seit dem Jahr 1756 betrieben dänische Lutheraner ein Missionswerk für afrikanischstämmige Sklaven auf den Amerikanischen Jungferninseln St. Thomas und St. Juan. Der Verständigung diente das Negerholländisch, so der heute gebräuchliche Fachbegriff der Sprachwissenschaft. Dieses bestand vornehmlich aus dem Niederländischen sowie aus Elementen verschiedener anderer europäischer Sprachen und war an die Kreolsprache der Sklaven angepasst. Diese kreolisierte niederländische Umgangssprache wurde etwas später auch von der europäischen Bevölkerung übernommen. Im Jahr 1781 erschien das Neue Testament auf Negerholländisch in einer Übersetzung des dänischen Kolonialverwalters und Farmers Joachim Melchior Magens (1715–1783). Heute gilt die Sprache als ausgestorben. Sie wurde schon nach 1900 zunehmend vom Englischen verdrängt.

Kopenhaga, rok 1781

Die Nywe Testament Van Ons Heer Jesus Christus

Od roku 1756 duńscy luteranie prowadzili działalność misyjną wśród niewolników pochodzenia afrykańskiego na Wyspach Dziewiczych St. Thomas i St. Juan. Porozumiewaniu się służył negerhollands, termin używany obecnie w językoznawstwie. Tworzył go głównie język niderlandzki i elementy różnych innych języków europejskich. Był on dostosowany do języka kreolskiego, którym posługiwali się niewolnicy. Ten kreolizowany niderlandzki język potoczny został później przejęty przez ludność europejską. W 1781 roku ukazał się Nowy Testament w języku negerhollands w przekładzie duńskiego zarządcy kolonialnego i plantatora Joachima Melchiora Magensa (1715–1783). Obecnie język ten jest uważany za wymarły. Po roku 1900 był coraz bardziej wypierany przez język angielski.

Görlitzer Sammlungen
Oberlausitzische Bibliothek der Wissenschaften
Handwerk 2, 02826 Görlitz

Text: Dr. Steffen Menzel
Übersetzung: Sylwia Makowska
Gestaltung & Fotos: Henry Töpfer
Auflage: 600 Exemplare
Görlitz 2024

Ö **GÖRLITZER
SAMMLUNGEN**
Oberlausitzische Bibliothek
der Wissenschaften

Stadt Görlitz

Gefördert durch

